

Wstęp

Przepisy normujące środki karne, na co już niejednokrotnie zwracano uwagę w doktrynie¹, są jedną z części, o ile nie najczęściej, modyfikowaną grupą przepisów Kodeksu karnego. Można wręcz stwierdzić, że Kodeks karny w zakresie regulacji dotyczących środków karnych jest nowelizowany niemal permanentnie. Porównanie jego pierwotnego brzmienia z brzemieniem aktualnym oraz analiza zawartości normatywnej ustaw nowelizujących pozwalają ustalić, że zmiany w obszarze środków karnych miały różny charakter. Na zasadzie egzemplifikacji warto wskazać na trzy ich rodzaje.

Po pierwsze, są to zmiany polegające na wprowadzaniu do Kodeksu karnego nowych środków karnych. Takimi nowymi środkami karnymi, które nie były przewidziane w pierwotnym tekście Kodeksu karnego, są: zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi (art. 39 pkt 2a KK); zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b KK); zakaz wstępu na imprezę masową (art. 39 pkt 2c KK); zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych (art. 39 pkt 2d KK); nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e KK).

Po drugie, są to zmiany polegające na poszerzeniu zakresu stosowania istniejących środków karnych, w tym w aspekcie podmiotowym, przedmiotowym lub temporalnym. Dobrym tego przykładem jest nowelizacja środka karnego w postaci podania wyroku do publicznej wiadomości (art. 39 pkt 8 KK). Pierwotnie sąd mógł orzec ten środek karny wyłącznie w wypadkach przewidzianych w ustawie (zob. art. 50 KK w pierwotnym brzmieniu), obecnie zaś środek ten może być orzekany już wówczas, jeśli sąd uzna to za celowe, w szczególności ze względu na społeczne oddziaływanie skazania, o ile nie narusza to interesu pokrzywdzonego (art. 43b KK). Innym przykładem poszerzenia zakresu stosowania istniejących środków karnych może być wprowadzenie nieistniejącego pierwotnie dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów (zob. art. 42 § 3 i 4 KK).

Po trzecie, są to zmiany doprecyzowujące i porządkujące. Zmianą taką jest przykładowo, dokonane ustawą z 20.2.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz nie-

¹ Zob. m.in. *M. Melezini*, Środki karne jako instrument polityki kryminalnej, Białystok 2013, s. 116; *J. Ragłowski*, Referat na posiedzenie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego dotyczący propozycji nowelizacyjnych Kodeksu karnego z 1997 r. w zakresie kar, środków karnych, środków probacyjnych, a także zagadnień związanych z wymiarem kary łącznej i zanikiem karania, Biuletyn Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego 2011, z. 3, s. 141.

których innych ustaw², dookreślenie środka karnego funkcjonującego pod nazwą „nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym” (art. 39 pkt 2e KK) wyrazem „okresowego”.

Na odrębne potraktowanie zasługuje natomiast, wprowadzona wskazaną wyżej ustawą z 20.2.2015 r., bezprecedensowa zmiana o charakterze systemowym. Od strony technicznej polegała ona na wykreśleniu z katalogu środków karnych przepadku, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i nawiązki oraz na stworzeniu dla nich nowego rozdziału Kodeksu karnego. Jest to rozdział Va, któremu nadano tytuł „Przepadek i środki kompensacyjne” i który jest rozdziałem odrębnym od rozdziału V, zatytułowanego „Środki karne”, gdzie dotychczas przepadek, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i nawiązka były unormowane. Zmiana ta od strony merytorycznej oznacza, że przepadek, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i nawiązka nie są już środkami karnymi. Stały się one natomiast odrębną kategorią środków reakcji karnoprawnej. Przy czym w ramach tej odrębnej kategorii należy jeszcze wyróżnić dwie składowe, a mianowicie przepadek i środki kompensacyjne, do których należą obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązka.

Zasygnalizowane powyżej zmiany dały zdecydowanie inny obraz środków karnych niż ten, który wynikał z pierwotnego brzmienia Kodeksu karnego. Przy czym wymaga podkreślenia, że obecnie mamy niewątpliwie do czynienia z rozwiązaniami bardziej represyjnymi niż miało to miejsce pierwotnie. Uzasadniając to twierdzenie można przykładowo wskazać na pojawienie się nowych środków karnych o znacznej dolegliwości, wprowadzenie orzekania środków karnych dożywotnio, czego Kodeks karny początkowo w ogóle nie przewidywał, a co obecnie ma miejsce w kilku sytuacjach (zob. art. 41 § 1a i 1b, art. 41a § 3, art. 42 § 3 i 4 KK), czy też poszerzenie obligatoryjnego trybu orzekania środków karnych.

Intensywnie zachodzące zmiany w obszarze przepisów normujących środki karne generują wciąż nowe problemy interpretacyjne, mające istotne znaczenie w wymiarze zarówno teoretycznym, jak i praktycznym. I właśnie taki stan rzeczy leży u podstaw pomysłu napisania niniejszej książki. Od razu należy jednak zastrzec, że jej celem nie jest przedstawienie ewolucji środków karnych w Kodeksie karnym z 1997 r. Celem tym jest natomiast analiza aktualnego kształtu normatywnego poszczególnych środków karnych, przepadku i środków kompensacyjnych w Kodeksie karnym. Będzie to zatem analiza dogmatyczna, prowadzona z pominięciem bądź też poważnym ograniczeniem innych metod badawczych. W szczególności w niniejszej książce nie znajdują się badania statystyczne, aktowe czy też prawnoporównawcze. Wymaga również odnotowania, że poza głównym zainteresowaniem Autorów są kwestie wykonywania środków karnych, przepadku i środków kompensacyjnych. Stąd też analiza stosownych przepisów Kodeksu karnego wykonawczego będzie się pojawiała zazwyczaj jedynie wówczas, gdy

² Dz.U. z 2015 r. poz. 396.

ma to znaczenie dla ustalenia charakteru prawnego, funkcji, przesłanek orzekania lub zakresu omawianego środka.

Analiza poszczególnych środków karnych, przypadku i środków kompensacyjnych zostanie w niniejszej książce przeprowadzona według jednolitego schematu, co przełoży się na jednolitą strukturę wewnętrzną kolejnych jej rozdziałów. To zaś ma uczynić książkę bardziej przejrzystą i – jak się wydaje – lepiej odpowiadającą potrzebom Czytelników, w tym zwłaszcza praktyków, którzy zazwyczaj nie studiują książki od deski do deski, ale poszukują w niej rozwiązań konkretnych problemów prawnych. Jednolity schemat analizy i jednolita struktura wewnętrzna kolejnych rozdziałów książki pozwolą również na łatwiejsze porównywanie środków karnych, przypadku i środków kompensacyjnych w poszczególnych ich elementach. Rzeczony jednolity schemat analizy obejmuje: uwagi wprowadzające, charakter prawny i funkcje omawianego środka, przesłanki jego orzekania, zakres podmiotowy, przedmiotowy i temporalny oraz pozostałe zagadnienia.

Opracowanie poszczególnych rozdziałów niniejszej książki według jednolitego schematu analizy i z wykorzystaniem tej samej metody badawczej nie oznaczają jednak ujednolicenia zapatrywań ich Autorów na sporne zagadnienia z zakresu teorii i dogmatyki prawa karnego. W tym zakresie korzystali oni z szerokiej autonomii, która powinna sprzyjać twórczemu podejściu do omawianej materii. Taki stan rzeczy nakazuje jednocześnie podkreślić, że prezentowane w niniejszej książce interpretacje są wyrazem osobistych zapatrywań ich Autorów.

dr hab. *Paweł Daniluk*, prof. INP PAN

Warszawa, styczeń 2017 r.